

НАУЧНО ДРУШТВО ЗА НЕГОВАЊЕ
И ПРОУЧАВАЊЕ СРПСКОГ ЈЕЗИКА
БЕОГРАД

СТУДИЈЕ СРПСКЕ И СЛОВЕНСКЕ
Серија I, год. XXI

КАТЕДРЕ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК

ФИЛОЛОШКИ ФАКУЛТЕТ
БЕОГРАД

ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ
НИКШИЋ

ФИЛОЛОШКИ ФАКУЛТЕТ
БАЊА ЛУКА

ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ
ИСТОЧНО САРАЈЕВО

ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ
НОВИ САД

ФИЛОЛОШКО-УМЕТНИЧКИ ФАКУЛТЕТ
КРАГУЈЕВАЦ

ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ
НИШ

СРПСКИ ЈЕЗИК XXI

Београд, 2016.

КЊИГА О ЗНАЧАЈНОЈ ГРУПИ ГЛАГОЛА ИЗ НОВОГ УГЛА
(Марина Спасојевић, Глаголи на *-(j)ети*, *-ѝм* у корелацији
са глаголима на *-ити*, *-ѝм* у савременом српском језику
(нормативни и лексикографски аспект), Монографије 17,
Институт за српски језик САНУ, Београд 2013, 452 стр.)

Књига коју приказујемо настала је из магистарског рада др Марине Спасојевић, који је под насловом *Глаголи на -(j)ети, -ѝм у савременом српском језику* одбрањен на Филолошком факултету у Београду 2009. године. Са нешто измењеним насловом, ауторка је књигу објавила крајем 2013. године у издању Института за српски језик САНУ, у едицији Монографије, у којој се објављују резултати истраживања у склопу научних пројеката.

Чак и летимичним погледом на обим и садржај књиге стиче се утисак да ова књига превазилази захтеве магистарског рада, а комплексношћу теме и свестраношћу анализе издваја се као оригинално научно дело у области српске филологије и лингвистике. Само ауторкино опредељење да за тему истраживања одабере категорију глагола, уз то да истражује појаву која је још у превирању, и да све то посматра на „реалном” и хронолошки растегнутом корпусу, говори нам о томе да се ради о научно изграђеном, научно свестраном и посве компетентном стручњаку за област српског језика и лингвистике.

Ако пођемо од архитектонике књиге, приметимо да је ауторка постигла праву меру обима делова и поглавља, као и то да је след одабраних наслова, не само већих, него и мањих тематских целина, од почетка до краја, логички и зналачки изведен на најбољи могући начин. Књига се састоји из четири главна дела, који иду следећим редом: I. Увод (11–31), II. Глаголи на *-(j)ети*, *-ѝм* у корелацији са глаголима на *-ити*, *ѝм* (33–308), III. Лексикографски поступци у обради глагола на *-(j)ети*, *-ѝм* (309–342), IV. Закључак (343–349), а потом следе резимеи на енглеском (V) и руском језику (VI) (351–355), списак извора и

њихових скраћеница (VII) (357–360), списак употребљене литературе, речника и правописно-нормативних приручника (VIII) (361–368), IX. Регистри, и то посебно Регистар глагола (369–438) и Регистар радних глаголских придева у придевској служби (438–448). На самом крају књиге налазе се кратка белешка о аутору и изводи из рецензија.

Увод књиге састоји се из трију целина, у којима се прво даје општи приказ категорије глагола на *-(j)ети*, *-ѝм* у граматичком систему српског језика, као и предмет анализе, затим приказ ових глагола у дескриптивној и нормативној литератури, и, на крају, циљ, метод и корпус истраживања. У Уводу се износе важне информације везане за морфолошки статус глагола на *-(j)ети*, *-ѝм*, припадност врсти, тј. да ли се удружују са глаголима на *-ити*, *-ѝм* или *-ати*, *-ѝм* ($a < \bar{e}$ иза палатала) у зависности од критеријума класификације у сербокroatистичкој литератури (инфинитивна или презентаска основа, дијахрони или синхрони аспект), као и питања структуре суфикса у погледу порекла и функције његових елемената, сложености структуре и сл. Дајући општи приказ стања ових глагола у Уводу, ауторка каже да „интерференције [које су се одвијале у више праваца] ... нису у истој мери захватиле сваку од ове три, условно названо, морфолошке групе” (15), а да је „највише колебања видљиво ... код глагола на *-(j)ети*, *-ѝм*” (15).

Будући да су у досадашњој дескриптивној и нормативној литератури у српском језику уочене основне тенденције утицаја и међусобних колебања ових глагола, у књизи се каже да је средишњи циљ истраживања био „да се на основу прикупљење грађе подробније испита природа ових корелација и интерференција и да се утврде њихове границе” (28). Притом, посебна пажња била је посвећена случајевима у којима суфикси *-(j)ети* и *-ити* имају семантичку и синтаксичку дистинктивну вредност (*белети* 'постајати бео' : *белити* 'чинити (нешто/некога) белим'), као и утврђивању парова глагола код којих је ова дистинкција стабилна, односно у којим случајевима се таква претпостављена дистинкција губи и на рачун кога суфикса.

Други део књиге, који носи наслов Глаголи на *-(j)ети*, *-ѝм* у корелацији са глаголима на *-ити*, *-ѝм*, представља централни и најважнији, а по обиму најдужи део текста монографије. Сам наслов овог дела практично је истоветан наслову књиге. У средишту анализе су глаголи на *-(j)ети*, *-ѝм* и глаголи на *-ити*, *-ѝм*, чије се функционисање у језичком систему одвија у међусобној корелацији на плану семантичко-синтаксичке опозитности, као и на плану конкурентности у случајевима када један облик преузима значење и функцију другог облика. У презентацији резултата анализираних глагола, као и у самом аналитичком истраживачком поступку, ауторка је у овом делу књиге комбиновала граматички (творбени и морфолошки) и нормативни критеријум, што се огледа у систему наслова главних поглавља и потпоглавља књиге. Овај део мо-

нографије обухвата три главна поглавља: 1. Немотивисани глаголи на *-(j)ети*, *-ѝм* и глаголи на *-(j)ети*, *-ѝм* мотивисани именицом и од њих префиксирани глаголи (34–118), 2. Глаголи на *-(j)ети*, *-ѝм* мотивисани придевом (129–288) и 3. Радни глаголски придев у придевској служби (289–308).

Према творбеној структури, глаголи на *-јети*, *-ѝм* могу бити немотивисани (неизведени, прости или коренски) (*вид(j)ети*, *жѣлети* / *жѣљети*, *лѣт(j)ети*), затим мотивисани именицама и придевима (*стѝд(j)ети се*, *бѣлети* / *бијѣљети*), а и једни и други могу бити мотивна база за различите префиксирани деривате (*завѣлети* / *завѣљети*, *надлѣт(j)ети*, *пожѣлети* / *пожѣљети*, *зашуѣм(j)ети* и *зашуѣмити*), док веома мали број ових глагола настаје слагањем (*благовѣлети* / *благовѣљети*, *благоизвѣлети* / *благоизвѣљети*).

Немотивисани глаголи, као и већина малобројних глагола мотивисаних именицом, и од њих префиксирани глаголи немају према себи и на семантичко-синтаксичком плану супротстављени глагол истог корена на *-ити*, *-ѝм*, тј. употреба еквивалентне јединице на *-ити* уместо на *-(j)ети* не уноси семантичку разлику и не утиче на промену глаголског рода лексеме. Према томе, постојање варијантног облика на *-ити* код њих представља углавном нестандардну појаву (нпр. код глагола *бѣзд(j)ети*, *бѣлети* / *бѣљети*, *вѣлети* / *вѣљети*, *лѣт(j)ети*, *одѣлети* / *одѣљети*, *трп(j)ети*, *штѣд(j)ети* итд.), при чему нестандардност може бити ограничена само на екавски изговор, а употреба обеју варијанти равноправна у ијекавском изговору (*вријѣдјети* и *вријѣдити*, *мрјзјети* и *мрјзити*, *сјѣдјети* и *сјѣдити*). Међу глаголима овога типа издвајају се они код којих се каузативна семантичко-синтаксичка реализација исказује посебном лексемом са суфиксом *-ити*, те се образују семантичко-синтаксички супротстављени парови глагола на *-(j)ети*, *-ѝм* и *-ити*, *-ѝм*, као што су *кѣпнети* / *кѣпњети* 'топити се, нестати' према *кѣпнити* 'чинити да нешто окопни', а такав семантичко-синтаксички однос постоји и код префиксираних глагола *окѣпнети* / *окѣпњети* 'истопити се, нестати' и *окѣпнити* 'учинити да нешто смекша'. Ређи су случајеви глагола извојене групе који имају равноправан статус са глаголима на *-ити*, *-ѝм* (*бубрети* / *бубрети* – *бубрити* / *бубрити*, *дѣжд(j)ети* – *дѣждити*, *пуп(j)ети* – *пупити*, *трепѣрети* – *трепѣрити* итд.).

У делу о глаголима на *-ити*, *-ѝм* чија се варијанта на *-(j)ети* сматра нестандардном, примери које ауторка наводи показују да се неки глаголи у пракси широко употребљавају у обема варијантама, укључујући употребу обеју варијаната код истих писаца (в. гл. *кѣрити* и некњ. *кѣрети* (II, 1.6.5)), а у случају глагола *црпсти*, односно *црпити*, ауторка показује да су варијанте на *-(j)ети* у новијим изворима бројније од потврда за глагол *црпити*, с тим што су глаголи на *-ети* забележени само у екавским текстовима. Ову чињеницу ауторка објашњава примарним обликом презента *црпѣм*, који је допринео ширењу и учвршћивању облика на *-ети*. Вредан пажње је на више места јасно

изражен ауторкин „еластичан” став према норми, што не треба схватити као став заснован на интуицији или језичком осећању, већ на основу реалног увида у целину језичког корпуса сагледаног у хоризонталној и вертикалној језичкој перспективи. Ова особина ауторкина очитује се и на конкретном примеру глагола *црсти*, где каже да је норма у другој половини XX века кориговала свој првобитни став, „дозволивши поред *црсти*, *цртем*, *црпао*, *црпен* и *црпити*, *цртим*, *црпио*, *црпљен*. Ако се има у виду ово, као и раширеност форми на *-ети*, *можда би се могла очекивати трострука нормативна могућност*” (114) (курзив В. Ј.).

Навешћемо и други случај који говори о поменутој особини аутора ове књиге. Анализирајући глагол *бáзд(ј)ети*, ауторка каже да „грађа указује на велику заступљеност форми које се сматрају нестандартним. Наспрам три потврде на *-(ј)ети* стоји тринаест потврда на *-ити*, које норма дезавуише. [...] С обзиром на чињеницу да су варијанте које норма искључује заступљене и у текстовима насталим пред крај XX века и почетком XXI, запажа се да се овај глагол приближава немотивисаним глаголима типа *вóдити*, *нóсити*” (36). Овде свакако ваља поменути обавештеност и компетентност ауторке Марине Спасојевић, која се огледа у томе да за потребе доношења ваљаних и исправних закључака у обзир узме завичајну говорну базу писаца, затим шири изговорни ареал којем они припадају (екавски и ијекавски), а неретко, код писаца који су писали нешто старијим језиком и неререформисаном грађијом, и припадност књижевнојезичкој епохи. Доследно спроводећи овакав приступ у анализи, ауторка није поклекнула ни пред једним проблемом, нити је избегавала да, у случајевима када је то било неопходно, конкретан проблем сагледа и у дијахроној перспективи (в. нпр. код глагола *бд(ј)ѐти* (II, 1.2.1)).

Међу глаголима на *-(ј)ети*, *-ѝм* посебну групу представљају непрелазни медијални глаголи мотивисани придевом са општим лексичким значењем ’поста(ја)ти онаквим што значи мотивни придев’, као што су *(у)бѐлети* / *(у)бијѐлети*, *(за)туп(ј)ети*, *(но)груб(ј)ети* ’поста(ја)ти бео, односно туп, груб’ итд. Ови глаголи означавају радњу која се одвија независно од воље субјекта и најчешће значе добијање или стицање особине. Већина глагола са суфиксом *-(ј)ети* мотивисаних придевом има наспрам себе синтаксички и семантички супротстављени прелазни и активни глагол са суфиксом *-ити*, чије се опште лексичко значење може представити моделом ’(у)чинити да нешто добије особину исказану придевом’, нпр., *убѐлити* / *убијѐлити*, *затупити*, *погустити* ’учинити белим, односно тупим, густим’. У говорној и писаној пракси често се, као и код немотивисаних глагола, наилази на колебања у употреби суфикса *-(ј)ети* или *-ити*, односно тенденција потискивања глагола на *-(ј)ети* у корист глагола на *-ити*: нпр. код непрелазних медијалних глагола мотивисаних придевом *стар* изражена је тенденција ширења суфикса *-ити*, а импозантан број примера којима ауторка илуструје употребу глагола

мотовисаних придевом *стар* показује да се непрелазни медијални глаголи јављају са обама суфиксима и то од почетка формирања савременог српског књижевног језика до данас.

Ауторка у опису глагола на *-(j)ети* и *-ити* није износила само нормативне оцене забележене у правописним речницима и приручницима, већ је навођењем исцрпне грађе коју је сама прикупила из разних релевантних извора износила и своје оцене у вези са важећим препорукама, понегде упозоравала на то да одређена решења треба преиспитати, можда их допунити или чак изменити, имајући у виду живу језичку праксу. Тако, на пример, за глагол *слѣпети* / *слијѣнјети*, односно *слѣпити* / *слијѣпити* ауторка каже да без обзира на нормативне препоруке за употребу глагола *слѣпети* / *слијѣнјети* са значењем 'постајати слеп' и *слѣпити* / *слијѣпити* у значењу 'чинити слепим', што исто важи и за глаголе са префиксима *за-* и *о-*, у језичкој пракси стање је много сложеније, јер колебања у употреби између суфикса *-(j)ети* и *-ити* имамо у „оба правца, тј. и код медијалних и код активних глагола, упркос нормативним препорукама (198).

Разматрајући постојање семантичко-синтаксичке дистинкције глагола на *-(j)ети* и према њима глагола на *-ити*, односно трагајући за узроцима њеног нарушавања, ауторка примећује да фреквенција употребе одређених глагола утиче на одрживост поменуте дистинкције, што илуструје медијалним и активним глаголима као што су: *бѣлети* / *бијѣлети* – *бѣлити* / *бијѣлити*, *свѣлети* / *свијѣлети* – *свѣлети* / *свијѣлети*, *црнети* / *црњети* – *црнити* (252). На другој страни, дистинкција глагола на *-(j)ети* и *-ити* донекле може бити сачувана на семантичком плану, а да на формалном плану превагу однесе једна варијанта глагола. Тиме се смањује инвентар лексичких јединица, а обogaћује полисемна структура глагола (в. глагол *ц(и)елити* на стр. 287–288).

Сваки појединачни глагол који се у књизи разматра и анализира представља неку врсту аутономног чланка. Садржај тих чланака има јасно уређену структуру, у којој се разлучују следећи делови: навођење основних облика у екавској и ијекавској изговорној форми глагола на *-(j)ети* и *-ити*, односно навођење стандардних форми и значења и маркирање њихових нестандартних облика (и према њима употребљених значења) на основу правописа, нормативних приручника и описних речника, потом следи представљање грађе, те детаљна филолошка анализа и на основу ње изношење сопствених закључака.

Глаголи на *-(j)ети* и *-ити* употребљавају се у облику радног глаголског придева у придевској служби: *заблудео* / *заблудио*, *изветрео* / *изветрио*, *набубрео* / *набубрио* итд. Анализа је показала да се у придевској служби добро чува облик радног глаголског придева глагола на *-(j)ети*, а да се ретко јављају ови облици од инфинитива на *-ити* (*набубрио*, *напунито*). Веома је значајно ауторкино запажање да „употреба радног глаголског придева није ограничена

ни у једној синтаксичкој позицији у којој се налазе прави придеви”, а да је најстабилнија ова форма у атрибутској служби (348).

Посебно поглавље књиге посвећено је лексикографским поступцима у обради глагола на *-(j)ети*, *-ѝм* (309–342). О томе колико је оправдано и корисно то што је ауторка у анализу увела и овај истраживачки аспект говори чињеница да се морфолошке и семантичко-синтаксичке карактеристике ових глагола, нарочито у корелацији са глаголима на *-ити*, *-ѝм*, одражавају и на плану обраде и презентације лексичких јединица у описним речницима српског језика. Имајући у виду значај и неопходност да се ови глаголи на ваљан начин представе у речницима, ауторка ове књиге Марина Спасојевић, која је и сама лексикограф од заната, потрудила се да на основу анализе досадашњих лексикографских поступака у обради поменутог групе глагола пронађе што боља решења за обраду глагола у наредним књигама Речника САНУ, као и у описној лексикографији уопште.

Анализирајући досадашње лексикографске поступке у РСАНУ и РМС, ауторка је сачинила моделе који илуструју досадашњу лексикографску праксу обраде ових глагола, а потом, на основу изложених примера и модела, издвојила оне моделе који би били најприкладнији за обраду одређених типова глагола на *-(j)ети* и *-ити*. Ауторка је у праву када тврди да један модел за све ове глаголе није могуће сачинити, будући да се ради о глаголима сложене граматичке и семантичке структуре, као и употребне вредности са аспекта књижевнојезичког стандарда. То што је анализа лексикографских поступака показала да постоји велики број лексикографских модела представља, према ауторкиним речима, „доказ да су лексикографи, нарочито они који израђују речнике тезаурусног типа, увек у потрази за што бољим решењем” (342).

Након успешно спроведене анализе глагола на *-(j)ети*, *-ѝм* у корелацији са глаголима на *-ити*, *-ѝм* у савременом српском језику, која је у књизи представљена јасним, а опет стручним, научним језиком, Марина Спасојевић је закључна разматрања изнела у последњем поглављу књиге (343–349). У овом поглављу ауторка је сажела главне закључке анализе, нагласивши да је процес флукуације код ове групе глагола у току. Ауторка је издвојила два правца у којима се овај процес одвија – „код немотивисаних глагола систем је стабилизован у корист варијанти на *-(j)ети*, али код глагола мотивисаних придевом живо је превирање у избору творбених средстава код већине глагола, једино је код глагола мотивисаних придевом на *-ав* процес прилажења глаголима на *-ити* при крају” (348). Пажњу завређује и констатација да је због ниског функционалног оптерећења каузативних семантичких реализација у поменутом пару суфикса на релацији непрелазни медијални – прелазни активни, суфикс *-ити* преузео на себе и медијална значења и уопштио се у савременом српском језику.

Детаљна филолошка анализа глагола на *-(j)ети*, *-ѝм* у корелацији са глаголима на *-ити*, *-ѝм*, коју је ауторка Марина Спасојевић успешно спровела, допринела је томе да се ова значајна група глагола сагледа из једног новог, у поређењу са досадашњом литературом о овом проблему, знатно ширег и свестранијег угла. Значај ове књиге, поред осталог, огледа се у разматрању важећих нормативних препорука за глаголе поменуте групе и предлагању да се за поједине случајеве важеће препоруке поново размотре и евентуално допуне, а у неким случајевима и промене. Због тога сматрамо да будућа нормативна решења која се буду износила у правописним речницима и приручницима не могу заобићи резултате изнете у овој књизи. Други велики значај ове књиге огледа се у суптилној анализи лексикографских поступака у обради глагола на *-(j)ети* и *-ити* и предлагању најподеснијих модела за обраду ових глагола у српској описној лексикографији. Овде не треба помислити да је ауторка уводила некакве нове моделе, већ је врло практично, на основу анализе речничких чланака у двама нашим највећим описним речницима РСАНУ и РМС, издвојила оне моделе који су за одређене глаголе најприкладнији за лексикографску презентацију.

Оно што посебно доприноси квалитету ове књиге јесте исцрпна презентација грађе, која је, уз навођење потврда, подразумевала и тачно навођење извора из којих су потврде црпене. Појаве које се у књизи описују и аргументи који се у њој износе поткрепљени су грађом која је документована тачним навођењем извора – грађом која је доступна и проверљива. Ову особину књиге посебно истичемо због тога што нам се чини да у последње време није чест случај да се у лингвистици појави књига са темом из савременог српског језика која на овако опсежном и, без сваке сумње, поузданом језичком корпусу – проширеном на готово двовековни период српског писаног стваралаштва, а у функционалностилском и ареалном погледу брижљиво одабраном – пажљиво анализира једну, ипак актуелну, језичку појаву, и то тако што се за одговорима на поједина питања, захваљујући прикупљеној грађи, посеже и у друге области лингвистике, као што су историја књижевног и народног језика, акцентологија, дијалектологија и др.

Владан Јовановић